
ПРАВО НА ЗДОРОВЕ ШКІЛЬНЕ ХАРЧУВАННЯ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Філянiна Л. А., Лабенська Л. Л.
DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-497-9-32>

Вступ

Одним iз основних факторiв, що впливає на здоров'я людини будь-якого вiку, особливо дитини та пiдклiтка – це доступ до здорової, безпечної й поживної їжi та чистої питної води – здорове харчування (здорова їжа). Сучасний стан споживання харчових продуктiв негативно впливає на соцiально-економiчнi системи, викликає занепокоєння щодо зростання рiвня ожирiння та недоїдання серед дорослих i дiтей¹. За даними ВООЗ у 2022 р. 418 мiльйонiв дiтей отримували шкiльне харчування по всьому свiту²; свiтовий показник ожирiння серед дорослих вирiс вдвiчi порiвняно з 1990 р., та в чотири рази серед дiтей i пiдклiткiв вiком вiд 5 до 19 рокiв³, 153 мiльйона дiтей i пiдклiткiв з 79 держав свiту голодують⁴ Здорове харчування не тiльки впливає на загальний стан здоров'я, профiлактику захворювань, нормальний розвиток сучасних дiтей та пiдклiткiв, а також забезпечує можливiсть збереження їх здоров'я у дорослому вiцi. Отже, формування життєвої фiлософiї здорового харчування у дiтей i пiдклiткiв, незалежно вiд мiсця споживання їжi, впливає на майбутнi економiчнi та соцiальнi показники суспiльства.

Оскiльки дiти та пiдклiтки проводять бiльшу частину часу у закладах освiти, у центрi уваги громадськостi всього свiту, опинилися питання регулювання безпечностi харчування у шкiльних закладах освiти, їх належної та ефективної роботи, а також розроблення та введення в дiю програм шкiльного харчування. Загальновiдомо, що дiти, якi забезпеченi

¹ Dury, S., Bendjebbar, P., Hainzelin, E., Giordano, T. and Bricas, N., eds. 2019. Food Systems at risk: new trends and challenges. Rome, Montpellier, Brussels, FAO, CIRAD and European Commission. DOI: 10.19182/agritrop/00080

² The State of School Feeding Worldwide 2022. URL: <https://publications.wfp.org/2022/state-of-school-feeding/> (дата звернення 24.07.2024)

³ One in eight people are now living with obesity. URL: <https://www.who.int/news/item/01-03-2024-one-in-eight-people-are-now-living-with-obesity> (дата звернення 19.07.2024)

⁴ State of School Feeding Worldwide 2022. URL: <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000147507/download/> (дата звернення 24.07.2024)

повноцінним харчуванням – здоровіші і краще навчаються⁵. Тож, здорове харчування, допомагає сформувати здорове освітнє середовище.

Регулювання безпечності харчових продуктів покладається на державу, центральні органи виконавчої влади у сфері безпечності якості харчових продуктів⁶.

У даній статті досліджується міжнародні норми та національне законодавство окремих держав, котрі регламентовано програмами харчування дітей та підлітків у шкільних закладах освіти щодо покращення якості їжі, її калорійності, поживності й регулярності споживання, попередження та не допущення голодування дітей під час перебування у школі та інше. Дана тема потребує додаткового дослідження враховуючи: необхідність формування у дітей і підлітків здорових харчових звичок; розробки схеми харчування побудованої на здоровій, якісній, збалансованій їжі, а також обмежену кількість досліджень з питань державних програм харчування в школах.

1. Міжнародне та національне законодавство деяких держав щодо шкільного харчування дітей та підлітків

В останні роки на міжнародному і державному рівнях приділяється значна увага необхідності покращення шкільного харчування та послуг, збільшення доступності, вибору й споживання здорової їжі та напоїв у шкільних закладах освіти. Основну увагу науковців, котрі вивчають питання шкільного харчування присвячено стратегії його покращення, а також якості їжі, що вживають діти і підлітки поза межами школи; організації шкільного харчування; необхідності подоланню проблем пов'язаних із харчуванням дітей і підлітків: ожиріння, недоїдання та звільнення від голоду. Так, Свистун Т., Лянна А. аналізують стан організації шкільного харчування як одного з основних чинників підтримки здоров'я дітей⁷. Коен Дж. та інші акцентують увагу на необхідності збільшення споживання здорової їжі (овочі, фрукти); винагородження учнів за споживання овочів і фруктів; обмеження

⁵ Basch, C. E. Healthier students are better learners: high-quality, strategically planned, and effectively coordinated school health programs must be a fundamental mission of schools to help close the achievement gap. *Journal of School Health*, 81(10), 2011. с. 650–662. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2011.00640.x>

⁶ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. Закон України від 23 грудня 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 19.06.2024)

⁷ Свистун, Т. В., Лянна А. С. Дослідження ринку громадського харчування України на прикладі організації харчування школярів. *Економіка харчової промисловості* 9, Вип. 1. 2017 с. 21-24.

доступу учнів до конкурентоспроможної їжі протягом навчального дня⁸. Роулінг і Джеффріс визнають за школами ключову роль у зміцненні здоров'я⁹. Гуліч М. та Петренко О. досліджують питання поширеності захворювань, пов'язаних із різними формами харчової непереносимості та організації шкільного дієтичного харчування¹⁰. Сторі М. та інші досліджують стратегії запобігання ожиріння серед дітей шкільного віку. Відзначається, що більш жорстка політика щодо забезпечення здорового харчування учнів у школах; обмеження доступ школярів до висококалорійної їжі з низьким вмістом поживних речовин протягом навчального дня; збільшення частоти, інтенсивності та тривалості фізичної активності в школі позитивно сприяють профілактиці ожиріння¹¹. Джордан та інші¹²; Тейлор та інші¹³ звертають увагу на необхідність моніторингу шкільної політики щодо фізичної активності. Гіршман Д, Шрікі Д. вважають, що забезпечення професійного розвитку спеціалістів зі шкільного харчування, покращення смакових якостей шкільних страв, попереднє нарізання фруктів, надання перерв перед обідом, пропонування стимулів спробувати здоровіше варіанти та забезпечення доступу до питної води призвели до збільшення вибору та споживання здоровішої їжі серед дітей і підлітків як у школі так і поза її межами. Школи використовують різноманітні заходи покращення шкільного харчування та допомоги учням робити вибір на користь здорового харчування¹⁴. Разом з тим, Кліш Ш. та Соул К. акцентують увагу, на комплексній освіті, яку провадить саме школа як осередок здоров'я. Виходячи з даної тези, основна мета школи навчити

⁸ Cohen JFW, Hecht AA, Hager ER, Turner L, Burkholder K, Schwartz MB. Strategies to Improve School Meal Consumption: A Systematic Review. *Nutrients*. 2021 Oct 7; 13(10). doi: 10.3390/nu13103520.

⁹ Rowling, L. & Jeffreys, V. Challenges in the development and monitoring of Health Promoting Schools. *Health Education*, 100(3), 117–123. 2000. <https://doi.org/10.1108/09654280010320929>

¹⁰ Гуліч, М., Петренко О. Проблемні питання забезпечення харчуванням дітей з особливими дієтичними потребами в закладах освіти України. *Перспективи та інновації науки* 5 (39) 2024. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-1195-1206](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-1195-1206)

¹¹ Story M, Nannery MS, Schwartz MB. Schools and obesity prevention: creating school environments and policies to promote healthy eating and physical activity. *Milbank Q*. 2009 Mar;87(1):71-100. doi: 10.1111/j.1468-0009.2009.00548.x.

¹² Kohl, H. W., Craig, C. L., Lambert, E. V., Inoue, S., Alkandari, J. R., Leetongin, G., & Kahlmeier, S. The pandemic of physical inactivity: global action for public health. *The Lancet*, 380(9838), 294–305. 2012. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60898-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60898-8)

¹³ Taylor, R. W., Farmer, V. L., Cameron, S. L. et al.. School playgrounds and physical activity policies as predictors of school and home time activity. *Int J Behav Nutr Phys Act* 8, 38. 2011. doi:10.1186/1479-5868-8-38

¹⁴ Hirschman J, Chriqui JF. School food and nutrition policy, monitoring and evaluation in the USA. *Public Health Nutr*. 2013 Jun;16(6):982-8. doi: 10.1017/S1368980012004144

правильного харчування й необхідності фізичної активності¹⁵. Разом з тим, на нашу думку, окремої уваги заслуговує дослідження впливу впровадження й реалізації міжнародних і національних програм шкільного харчування на майбутнє здоров'я нації.

Доступ до здорової їжі є фундаментальним правом людини; цілло сталою розвинутою (подолання голоду, міцне здоров'я і благополуччя¹⁶), а також впливає на соціально-емоційне благополуччя. Діти, котрі голодують, недоїдають або хворіють, не можуть повноцінно скористатися можливостями навчання. Так, Конвенція про права дитини у ст. 24 підкреслює важливість забезпечення поживними продуктами харчування для боротьби з хворобами та недоїданням. Комітет з прав дитини, визначає, що харчування в школі є бажаним, щоб забезпечити всім учням доступ до повноцінного харчування щодня, також може підвищити увагу дітей до навчання та збільшити охоплення школою. Разом з тим, Комітет рекомендує поєднати повноцінне харчування із освітою щодо питань харчування та здоров'я, включаючи створення шкільних садів та навчання вчителів для покращення харчування дітей та формування здорових звичок харчування.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. у ст. 11 визначає, що держави-учасниці визнають право кожного на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї, включаючи достатнє харчування, одяг і житло, а також на постійне поліпшення умов життя; основоположне право кожної людини бути вільною від голоду¹⁷.

У 2004 р Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) розроблена Глобальна стратегія щодо дієти, фізичної активності та здоров'я. Основна ідея даної стратегії полягає в зміцненні та захисті здоров'я, створення сприятливого середовища на національному й глобальному рівнях задля зниження захворювання та смертності, що пов'язані з нездоровим харчуванням та недостатньою фізичною активністю. Глобальна стратегія робить акцент на необхідності підвищення обізнаності та розуміння впливу здорового, збалансованого харчування і фізичної активності для підтримки здоров'я дітей та підлітків, а також позитивного впливу профілактичних заходів зокрема

¹⁵ Klisch SA, Soule KE. Schools as Hubs of Health: A Comprehensive Supplemental Nutrition Assistance Program-Education Model for Promoting Wellness in Low-Income Communities. *Children* (Basel). 2024 Apr 27;11(5):525. doi: 10.3390/children11050525

¹⁶ Наша робота над досягненням Цілей сталого розвитку в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення 19.07.2024)

¹⁷ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 16 December 1966. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> (дата звернення 17.06.2024)

і під час їх перебування у закладах освіти¹⁸. На основі даної стратегії у 2010 р. ВООЗ запропонувала Практичний посібник із розробки та впровадження шкільної політики здорового харчування та фізичної активності в якому надає рекомендації державам-учасникам щодо створення умов здорового харчування у шкільних закладах освіти¹⁹.

Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури у 1960 р. прийняла Конвенцію з подолання дискримінації в освіті. Хоча дана конвенція безпосередньо не стосується харчування, вона підкреслює важливість рівного доступу до якісної освіти, в тому числі й доступу до здорового харчування.

Міжнародна стратегія шкільного харчування від Всесвітньої продовольчої програми 2020 р. містить рекомендації щодо забезпечення всім учням початкових класів доступу до якісного харчування в школі, шляхом надання інтегрованих послуг з охорони здоров'я та харчування²⁰.

Також необхідно звернути увагу на Глобальну базу даних впровадження дій щодо харчування (GINA) котра в 2012 році була започаткована задля підтримки розробки, впровадження, моніторингу та оцінки національної політики та програм у сфері харчування. Дана база є одним із основних напрямків діяльності Департаменту World Health Organization з харчування та безпеки харчових продуктів (NFS). За допомогою Глобальної бази здійснюється моніторинг прогресу харчування у тому числі і в закладах освіти²¹

Реформи шкільного харчування втілюються у 97 державах що приєдналися до Коаліції шкільного харчування. Головна мета Коаліції шкільного харчування – до 2030 року, щоб кожна дитина отримувала здорову та поживну щоденну їжу в школі. Все більше держав стикаються з проблеми громадського здоров'я: недоїдання, прихованого голоду й ожиріння. Коаліція визначає, що шкільне харчування є однією з найбільших і найпоширеніших систем соціального захисту в світі; сприяє забезпеченню гендерного паритету в освіті; надзвичайно економічно ефективно для надання послуг у сфері охорони здоров'я та харчування, особливо у державах з низьким і середнім рівнем доходу;

¹⁸Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health 26 May 2004. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/43035/9241592222_eng.pdf?sequence=1 (дата звернення 19.06.2024)

¹⁹ A practical guide to developing and implementing school policy on diet and physical activity. World Health Organization 2010. URL: <https://applications.emro.who.int/dsaf/dsa1038.pdf> (дата звернення 28.07.2024)

²⁰ WFP School Feeding Strategy 2020 – 2030. January 2020. URL: <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000112101/download/> (дата звернення 12.06.2024)

²¹ GLOBAL DATABASE ON THE IMPLEMENTATION OF NUTRITION ACTION (GINA). URL: <https://extranet.who.int/nutrition/gina/en/about>. (дата звернення 20.07.2024)

приносить користь близько 418 мільйонів дітей з різних країн світу. Збагачене та доповнене шкільне харчування може знизити поширення деяких хворобливих станів, наприклад анемію у дівчат до 20%²².

В рамках Європейського Союзу діє проект «SchoolFood4Change», очолюваний Комітетом Місцевих органів влади за сталого розвитку, створений спільно консорціумом із 43 європейських партнерів, включаючи екологічні та неурядові організації, органи місцевого самоврядування, наукові та дослідницькі інститути, школи, кухарів, професіоналів у сфері харчування та експертів з охорони здоров'я. Відповідно до стратегії ЄС «Від ферми до виделки»²³ та Цілей сталого розвитку ООН, проект розробляє інноваційні рішення та адаптовані до місцевих умов належні практики для шкіл, постачальників шкільного харчування, відповідальних органів державної влади та політиків. ЄС оновлює підходи до загальношкільного харчування у поєднанні ознайомлення учнів із поживними, регіональними та смачними стравами з самого раннього віку, дозволяючи їм стати представниками змін і поширювати інформацію серед свого оточення, а також усвідомлення впливу харчових звичок на стан навколишнього середовища, наприклад парникових газів.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) визнає, що школа є ідеальним середовищем для впровадження програм і послуг зі здорового харчування. Освіта і харчування тісно пов'язані, а харчові, гігієнічні та фізичні звички, котрі впливають на здоров'я людини, формуються під час шкільного віку. Інформацію, отриману в школі про правильне харчування, діти передають своїм сім'ям і суспільству²⁴. Отже, школи є чудовим осередком для виховання спільноти та сприяння правильному харчуванню, включаючи формування здорових харчових звичок протягом усього життя.

Конституція є найсильнішою формою національного правового захисту, оскільки вважається основним або вищим законом держави. Конституційне визнання і закріплення права на достатнє харчування є підтвердженням важливості реалізації даного права. Проаналізувавши конституції (основні закони) держав, їх офіційну політику щодо права на достатнє харчування або свобода від голоду, можна виокремити типи країн по їх відношенню до даної проблеми, а саме:

²² School Meals Coalition. URL:<https://schoolmealscoalition.org/> (дата звернення 04.08.2024)

²³ Стратегія Farm to Fork. URL: https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en (дата звернення 05.08.2024)

²⁴ Improving nutrition of school age kids through nutrition-sensitive food system approach. 2021. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/c4b0e766-6f4b-4add-b9cb-2602170a914f/content> (дата звернення 04.08.2024)

держави з чітким захистом права на харчування або свободу від голоду. На практиці існує два основних типи гарантій: для всього населення, або лише для окремих груп, наприклад, таких як діти. Так, за останні роки значно збільшилася кількість держав, котрі прийняли положення, що містять чітке визнання права на їжу або свободу від голоду. До таких держав належать: Бразилія (ст. 6)²⁵; Єгипет (ст. 79)²⁶; Фіджи (ст. 36, 41)²⁷ та інші.

держави, що мають захист прав на достатнє харчування через інші права людини. Конституції деяких держав можуть передбачати непрямий захист права на достатнє харчування через інші ширші права, але це унеможливує індивідуальний підхід захисту. Водночас, існують деякі права людини, котрі, як правило, вважаються такими, що імпліцитно включають право на достатнє харчування. Наприклад права на: достатній рівень життя; благополуччя та розвиток. До таких держав належать: Вірменія (ст. 84)²⁸; Бельгія (ст. 23)²⁹; Кіпр (ст. 9)³⁰; Панама (ст. 64, 66, 110, 113, 118, 122)³¹; Швейцарія (ст. 12)³²; Японія (ст. 25)³³ та інші

держави, в яких окремі положення прямо визначають право або стандарти харчування у формі директивних принципів державної політики. Такі положення демонструють зобов'язання держави щодо реалізації права на достатнє харчування та репрезентують її головну мету. Водночас, не підлягають прямому застосуванню судом, а більше

²⁵ Brazil's Constitution of 1988 with Amendments through 2017. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Brazil_2017.pdf (дата звернення 01.08.2024)

²⁶ Egypt's Constitution of 2014 with Amendments through 2019. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2019.pdf (дата звернення 01.08.2024)

²⁷ CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF FIJI, 2013. URL: <https://www.fiji.gov.fj/getattachment/a3cddc01-dc73-4823-83b8-f290672dda0/2013-Constitution-of-The-Republic-of-Fiji.aspx> (дата звернення 01.08.2024)

²⁸ Armenia 1995 (rev. 2015). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015 (дата звернення 01.08.2024)

²⁹ Belgium 1831 (rev. 2014). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014 (дата звернення 01.08.2024)

³⁰ Cyprus's Constitution of 1960 URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Cyprus_2013.pdf (дата звернення 01.08.2024)

³¹ Panama's Constitution of 1972. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Panama_2004.pdf (дата звернення 01.08.2024)

³² Switzerland's Constitution of 1999. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014.pdf дата звернення 01.08.2024)

³³ Japan's Constitution of 1946 URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Japan_1946.pdf (дата звернення 02.08.2024)

схожі на настанови. Наприклад, Бангладеш (ст. 15 а, 18(1))³⁴; Ірландія (ст. 45.2)³⁵; Папуа-Нова Гвінея (ст.1(4))³⁶; Шрі Ланка (ст. 27)³⁷ та інші;

держави, котрі реалізують статус міжнародних зобов'язань у національному законодавстві. Існує декілька засобів захисту права на достатнє харчування на національному рівні через: пряме застосування міжнародно-правових норм; визнання міжнародних зобов'язань як таких, що мають такий же статус, як і конституційні положення; примат міжнародних зобов'язань над національними законами. Афганістан (ст. 7)³⁸; Австрія (ст. 9 (1))³⁹; Естонія (ст. 3; 123)⁴⁰; Франція (ст. 55)⁴¹ та інші.

Конституція України прямо гарантує право на достатнє харчування. Отже, кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, включаючи достатнє харчування, одяг і житло (ст. 48)⁴². Також Україна з 1973 р. є державою-учасницею Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.

Так, Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію реформування системи шкільного харчування на період до 2027 р. та затвердив операційний план заходів з її реалізації на 2023-2024 р. Стратегія передбачає реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року, а саме: забезпечення різноманітного, збалансованого і якісного харчування в закладах освіти, що, зокрема, сприяє соціальному захисту вразливих груп населення, формуванню у громадян навичок, усвідомленому вибору здорового харчування (як прояву піклування про власне здоров'я та психологічний стан у критичних умовах). Дана стратегія враховує реалії сьогодення – агресію росії проти України і з

³⁴ Bangladesh's Constitution of 1972, Reinstated in 1986, URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014.pdf (дата звернення 01.08.2024)

³⁵ Ireland's Constitution of 1937. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2019.pdf (дата звернення 01.08.2024)

³⁶ Papua New Guinea's Constitution of 1975. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Papua_New_Guinea_2016.pdf (дата звернення 01.08.2024)

³⁷ Sri Lanka's Constitution of 1978 URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Sri_Lanka_2015.pdf (дата звернення 01.08.2024)

³⁸ Afghanistan's Constitution of 2004. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004.pdf (дата звернення 01.08.2024)

³⁹ Austria's Constitution of 1920, Reinstated in 1945, with Amendments through 2013. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2013.pdf (дата звернення 01.08.2024)

⁴⁰ Estonia's Constitution of 1992 with Amendments through 2015. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia_2015.pdf (дата звернення 02.08.2024)

⁴¹ France's Constitution of 1958. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008.pdf (дата звернення 01.08.2024)

⁴² Конституція України 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 01.08.2024)

поміж інших визначає стратегічні цілі щодо організації якісного, безпечного харчування, що сприяє формуванню в учнів здорових харчових звичок, а також свідоме обрання українцями здорового харчування.⁴³

Школа має унікальну можливість підтримки, розвитку і впровадження системи повноцінного харчування, а також відіграє важливу роль у просуванні прав людини, зокрема, права на достатнє харчування, права на найвищий досяжний рівень здоров'я та права на освіту.

Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі 2020 р. (далі – Національна стратегія 2020) розроблена на основі аналізу сучасного стану освітнього середовища та забезпечення охорони життя і здоров'я учасників освітнього процесу. Відповідно до Національної стратегії 2020 учні повинні оволодіти знаннями, уміннями, навичками щодо здорового, раціонального та безпечного харчування, здійснення усвідомленого вибору на користь здорового харчування. Разом з тим, визначається, що в Україні існує проблема надлишкової ваги тіла та ожиріння серед дітей і підлітків, причинами яких, переважно, є нераціональне харчування та малорухливий спосіб життя. Також однією з причин, що погіршує стан здоров'я учнів, крім іншого, є відсутність стандартизованих норм харчування (в тому числі для дітей, які потребують спеціального дієтичного харчування) та фізичної активності відповідно до фізіологічних потреб учнів й рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я, що є бар'єром для формування знань та навичок здорового і безпечного способу життя⁴⁴.

Відповідно до ст. 1 п. 7, 92 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» безпечний харчовий продукт – речовина або продукт, призначені для споживання людьми або щодо яких обґрунтовано очікується, що вони будуть спожиті людиною, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я

⁴³ Розпорядження КМУ від 27 жовтня 2023 р. № 990-р. Про схвалення Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2024 роках. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-reformuvannia-systemy-shkilnoho-kharchuvannia-na-period-do-2027-roku-ta-t271023> (дата звернення 01.08.2024)

⁴⁴ Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. Указ Президента України 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення 02.08.2024)

людини та є придатним для споживання. До харчових продуктів належать напої (у тому числі вода питна)⁴⁵

Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 305⁴⁶ затверджує норми і порядок організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку.

2. Програми шкільного харчування: міжнародний та національний досвід

Програми шкільного харчування є найбільш широко впроваджуваними програмами в школі. У державі, залежно від способу фінансування шкільного закладу освіти, можна виділити декілька основних систем шкільної освіти: державна; муніципальна; приватна. Але незалежно від джерела фінансування школи, харчування дітей і підлітків, під час перебування в освітньому закладі, повинно відповідати державним стандартам: безпечність, калорійність і збалансованість. Держави, залежно від свого доходу, розробляють системи, за допомогою яких формують середовище шкільного харчування, напрацьовують стандарти, рекомендації, котрі визначають склад, технічні умови приготування та постачання їжі, а також можливість надання шкільного харчування безкоштовно, за зниженою або за повною вартістю – Програми шкільного харчування. Дані програми покликані не лише задовольняти основні потреби дітей у їжі, але й сприяють їхньому загальному розвитку, благополуччю та спрямовані в цілому на забезпечення невід’ємних прав на охорону здоров’я та освіти.

Програма шкільного харчування є однією з багатозначних і поширених систем соціального захисту, а саме надання дітям і підліткам сніданку, обіду, а у деяких державах, обох прийомів їжі під час перебування у закладі освіти. Основною метою таких програм є: поліпшення здоров’я – забезпечення необхідними поживними речовинами для фізичного і розумового розвитку; зниження голоду – підтримка сімей з низьким рівнем доходів; підвищення успішності – збалансоване харчування позитивно впливає на успішність у навчанні, спорті; дієтичні обмеження і культурно-релігійні особливості – забезпечення дітей та підлітків під час перебування у школі особливими

⁴⁵ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. Закон України від 23 грудня 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.08.2024)

⁴⁶ Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку від 24 березня 2021 р. № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.08.2024)

продуктами харчування відповідно до їх медичних або культурно-релігійних потреб.

Водночас, необхідно зазначити, що приватні школи, маючи індивідуальну направленість (окремі школи для дівчат і хлопців; художнього, технічного, спортивного спрямування, релігійні) більш вільні в способі організації харчування учнів відповідно до їх уподобань. Так, наприклад, приватна школа для дівчат «Benenden school» в Англії має відповідні рекомендації для працівників щодо необхідності забезпечення учнів з особливими харчовими та культурно-релігійними потребами. Так, учні, котрі мають індивідуальні харчові потреби, можуть обирати свій раціон, навіть гарантовано, що в процесі приготування їжі будуть дотримані відповідні й релігійно-технологічні вимоги⁴⁷.

За даними World Food Programme ООН (WFP) у 163 державах із різним рівнем доходу кожен другий учень щоденно отримує шкільне харчування⁴⁸.

Урядом Німеччини у співробітництві із міжнародними організаціями розроблені рекомендації та стандарти харчування призначені для покращення якості та кількості харчування, а також адекватності харчових продуктів і страв у школах⁴⁹.

У навчальних закладах Великої Британії шкільна їжа повинна відповідати стандартам здорового і збалансованого харчування. Суворо обмежуються продукти з високим вмістом жиру, солі та цукру, а також низькоякісні відновлені продукти. У Практичному посібнику з норм шкільного харчування акцентується увага не тільки на самих стандартах, але й на необхідності допомоги дітям виробити звички здорового харчування; надаються рекомендації персоналу щодо приготування їжі, не тільки приємної на смак, а й її естетичного, привабливого вигляду, приємної обстановки подачі і споживання їжі⁵⁰. Також у державі діє

⁴⁷ BENENDEN SCHOOL. Provision for pupils with religious, dietary, language and cultural needs. 2023. URL: <https://www.benenden.school/wp-content/uploads/2023/09/Provision-for-Pupils-with-Religious-Dietary-Language-and-Cultural-Needs-1.pdf>. (дата звернення 24.01.2024)

⁴⁸ WORLD FOOD PROGRAMME. State of school feeding worldwide 2020. February 2021. URL: <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000123923/download/>. (дата звернення 12.03.2024).

⁴⁹ SCHOOL FOOD AND NUTRITION. 22 June 2021. URL: <https://www.fao.org/school-food/news/detail-events/en/c/1412901/>. (дата звернення 04.08.2024).

⁵⁰ Guidance School food standards practical guide. 7 February 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/school-food-standards-resources-for-schools/school-food-standards-practical-guide> (дата звернення 02.08.2024)

програма «Free School Meals», що забезпечує безкоштовні обіди для дітей з малозабезпечених сімей⁵¹.

Національна програма «Scuola e Cibo» Італії спрямована на забезпечення дітей і підлітків здоровими і поживними обідами, а також впровадження освіти здорового харчування як окремого наскрізного та міждисциплінарного предмету системі освіти⁵². Рекомендації до харчування базуються на принципах середземноморської дієти, що у 2010 р. була визнана об'єктом нематеріальної спадщини ЮНЕСКО⁵³ й поєднує в собі профілактику хронічних неінфекційних захворювань, довголіття та здоров'я з прийнятністю для споживачів та сталістю. Міністр освіти Італії, Джузеппе Вальдітара, зазначає, що освіта з питань харчування не тільки позитивно впливає на стан здоров'я, запобігає захворюванням, але й опосередковано впливає на навколишнє середовище⁵⁴. Отже, освіта з питань харчування сприяє усвідомленому і виваженому підходу до обрання продуктів харчування, способу життя і як наслідок формування здорових харчових звичок, фізичного та психологічного здоров'я дитини та формування здорової нації.

Франція має програму шкільного харчування «Cantine scolaire», що забезпечує дітям і підліткам різноманітні та збалансовані обіди, включаючи вимоги до використання органічних продуктів та обмеження на вміст жиру, цукру та солі. Ціни на обіди, встановлює муніципалітет із застосуванням так званого «сімейного коефіцієнту» для регіону⁵⁵. «Сімейний коефіцієнт» залежить від ресурсів і складу родини дитини, яка навчається у школі, враховує всі річні ресурси сім'ї, а також можливі щомісячні виплати від Фонду сімейної допомоги (CAF). Так, для дитини, яка живе у Парижу, вартість страви варіюється від 0,13 (сімейний дохід менше 234 євро) до 7 євро (сімейний дохід більше 5000 євро)⁵⁶ це дозволяє адаптувати ціну страви до сімейних доходів і витрат.

⁵¹Free school meals. Guidance for local authorities, maintained schools, academies and free schools. March 2024. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65fdad5965ca2f00117da947/Free_school_meals.pdf (дата звернення 20.07.2024)

⁵² L'educazione alimentare a scuola. URL: <https://scuola.psbconsulting.it/educazione-alimentare-a-scuola/steschiaivone-ss/> (дата звернення 20.07.2024)

⁵³ Dieta Mediterranea. URL: <https://www.unesco.it/it/iniziative-dellunesco/patrimonio-culturale-immateriale/dieta-mediterranea/> (дата звернення 22.07.2024)

⁵⁴ Giuseppe Valditara/ "Educazione alimentare a scuola fondamentale per crescita sana". 2 Maggio 2023. URL: <https://www.ilsussidiario.net/news/giuseppe-valditara-educazione-alimentare-a-scuola-fondamentale-per-crescita-sana/2530394/> (дата звернення 27.07.2024)

⁵⁵ Cantine scolaire à l'école primaire (maternelle et élémentaire). URL: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F24570> (дата звернення 20.07.2024)

⁵⁶ La cantine scolaire. URL: <https://www.paris.fr/pages/la-cantine-2074> (дата звернення 20.07.2024)

США має Національну програму шкільних обідів (NSLP), котра забезпечує харчуванням щодня 30,4 мільйона дітей. Такі обіди: 18,68 млн. безкоштовні; 1,1 млн. за зниженими цінами (0,40 \$ кожен); 8,5 млн за повною вартістю⁵⁷. Також в державі діє національна некомерційна професійна організація – Асоціація шкільного харчування, яка звертає увагу на необхідність постійного підвищення фінансування Національної програми шкільних сніданків і обідів⁵⁸.

Японська програма шкільних обідів «Gakkou Kyushoku» передбачає крім забезпечення усіх школярів обідами, приготованими з місцевих продуктів, що відповідають високим стандартам якості, також це невід’ємна, особлива частина освітньої діяльності школи, що навчають дітей здорового харчування, місцевої кулінарії, соціальних навичок та іншого. Програми шкільних обідів розроблені так, щоб допомогти школярам зрозуміти, що таке збалансоване харчування, одночасно вивчаючи основи правильного харчування та поведінки за столом. Діти самі розносять і подають їжу, їдять за партами в класах разом із вчителями.⁵⁹

Програма шкільного харчування передбачає, як правило, подачу готових страв, що відбувається однією з систем постачання: децентралізовану систему, тобто їжа готується у шкільному закладі приготування їжі та централізована система, тобто страви готує громадський або приватний харчовий заклад, а потім розповсюджується школам для споживання. Вибір системи залежить від щільності населення, шкільної інфраструктури та логістики постачання. Так, наприклад, в Японії шкільна їжа готуються на шкільних кухнях або в шкільних обідніх центрах, що обслуговують кілька шкіл⁶⁰.

В Україні у 2020 р. запроваджена реформа шкільного харчування, а у 2023 р. розроблена Стратегія реформи на період до 2027 р. котра серед інших напрямків включає не тільки відновлення та модернізацію харчоблоків навчальних закладів; фінансову підтримку територіальних громад у забезпеченні харчування учнів/студентів навчальних закладів але й здорове харчування в навчальних закладах (впровадження нових

⁵⁷ SCHOOL LUNCH DEBT STATISTICS. January 9, 2024. URL:<https://educationdata.org/school-lunch-debt>. (дата звернення 21.07.2024)

⁵⁸ POSITION PAPER 2024. URL: <https://schoolnutrition.org/resource/2024-position-paper/>. (дата звернення 20.07.2024)

⁵⁹ The history and institution of the Kyushoku School Lunch. URL:<https://educationinjapan.wordpress.com/student-life-in-japan/kyushoku-the-school-lunch/> (дата звернення 05.08.2024)

⁶⁰ The history and institution of the Kyushoku School Lunch. URL:<https://educationinjapan.wordpress.com/student-life-in-japan/kyushoku-the-school-lunch/> (дата звернення 03.08.2024)

стандартів та меню); популяризацію культури здорового харчування під час війни.

Відповідно до порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку в Україні передбачається три моделі організації харчування: базові кухні – працюватимуть на території навчальних закладів; опорна кухня – також працює на території навчального закладу, але може готувати їжу і для навколишніх закладів де відсутня можливість організації кухні; фабрика-кухня – інноваційне рішення для приготування страв використовують потужності окремого підприємства, що забезпечує їжею школи і дошкільні заклади⁶¹.

Науковою установою «Інститут освітньої аналітики» в Україні, у 2022/2023 навчальному році, було проведено опитування майже 8 тис. шкіл (61%) з 12926 функціонуючих закладів загальної середньої, в умовах агресії росії. Даним опитуванням встановлено, що у 8726, або 67,5%, працюють харчоблоки, з них у 301 закладі приміщення харчоблоку пошкоджено або зруйновано внаслідок бойових дій; 232 установи втратили обладнання внаслідок бойових дій та/або окупації. Крім того, серед найбільших проблем навчальних закладів – застаріле або недостатнє обладнання, посуд та меблі, повітряні тривоги та перебої з електроенергією, відсутність приміщень і нагальна потреба в ремонті, недостатнє фінансування, зокрема, для виконання норм харчування, а також неможливість організації харчування в умовах воєнного стану⁶².

Для покращення ситуації зі шкільним харчуванням 16 листопада 2023 р. Всесвітня продовольча програма ООН підписала договори з 11 областями України задля підтримки щоденних шкільних обідів для понад 60 000 дітей у 420 школах. Разом з тим, у 2023–2024 навчальному році дана програма профінансує 30% щоденних гарячих обідів для дітей 1–4 класів⁶³. Однією з основних причин, чому держави інвестують у програми шкільного харчування є підтримка навчання учнів групи ризику, наприклад, сімей з недостатнім рівнем фінансування, дівчат. Так, у деяких державах, наприклад, в Індії, програма шкільного харчування

⁶¹ Про внесення змін до Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2023 р. № 549. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.07.2024)

⁶² Олена Зеленська: Нам потрібно вдвічі більше працювати над реформою шкільного харчування, щоб компенсувати вкрадений війною рік. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/olena-zelenska-mayemo-pracyuvati-nad-reformoyu-shkilnogo-har-81069> (дата звернення 04.08.2024)

⁶³ Всесвітня продовольча програма ООН розширює підтримку програми шкільного харчування в Україні. 16 листопада 2023 р. URL: <https://mon.gov.ua/news/vsesvitnya-prodovolcha-programa-oon-rozshiryue-pidtrimku-programi-shkilnogo-kharchuvannya-v-ukraini> (дата звернення 04.08.2024)

«Mid-Day Meal Scheme», що фінансується урядом, відіграє вирішальну роль у просуванні як освіти, так і харчування серед дітей шкільного віку, тим самими покращує стан їх харчування. Дана програма була започаткована у 1995 р. з метою боротьби із голодом серед учнів шкіл⁶⁴. Основна мета програми, саме залучення дітей до відвідування навчальних закладів – регулярне харчування стимулює дітей постійно відвідувати школу, а отже сприяє підвищенню рівня освіченості в державі, стану харчування дітей, заохочення соціальної та гендерної рівності.

Враховуючи важливу роль здорового харчування в профілактиці хронічних захворювань, школи, залучаючи вчителів, фахівців із здорового харчування, батьків, в ідеалі можуть запропонувати учням навчання з питань харчування. Освітні програми, побудовані на Програмах шкільного харчування можуть навчити дітей та підлітків оцінити, вплив здорового харчування на емоційне благополуччя та харчові звички.

Водночас, необхідно звернути увагу на необхідності запровадження освітніх заходів з питань здорового харчування. Дані заходи можна проводити протягом усього навчального дня, залучаючи різні локації школи, що дозволить учням будувати стратегії харчування, поєднуючи із наявними ресурсами, розкладом занять та допоможе в загальношкільній комунікації.

Можливі локації: навчальний клас (аудиторія); шкільний сад (огорог, сільське господарство); шкільний кафетерій (столова); батьківські збори; оголошення.

Навчальний клас, як локація для навчання здоровому харчуванню. На окремому занятті чи у поєднанні з іншими предметами, наприклад математика, вивчати дробі вимірюючи калорійність інгредієнтів страви; природознавство чи біологія – регіон, технологія вирощування культури; теологія – знайомство з культурно-релігійними традиціями харчування та інше.

Шкільний сад (огорог) можуть різнитися за розміром і призначенням. Навіть у школі, розташованій в межах міста, можна облаштувати сад на підвіконні, грядки, оранжереї, невеликий зимовий сад, огорог або влаштувати виїзди до найближчого сільського господарства. Основною метою таких занять є опанування знань з вирощування продуктів регіонального, місцевого споживання; їх придбання та подача для споживання під час шкільних обідів; можливість практичного навчання через садівництво, уроки кулінарії, екскурсії на ферму, в сад, на поля, а також розповідати школярам про

⁶⁴ What to Know about India's Mid-Day Meal Scheme. URL:<https://borgenproject.org/indias-mid-day-meal-scheme/> (дата звернення 03.08.2024)

сільське господарство, їжу, здоров'я та харчування. Разом з тим, відвідуючи шкільні сади діти та підлітки перебувають на свіжому повітрі та можуть не тільки покращити свої знання про харчування але й спробувати самостійно зібрати фрукти або овочі, посмакувати ними безпосередньо на місці вирощування, включати в шкільні страви або провести смакові тести.

У шкільному саду також можна проводити окремі заняття з історії, природознавства, художньої майстерності, математики, вивчати мову і літературу.

У кафетерії можна проводити навчальні заняття, де школярі можуть ознайомитися як візуально так і на смак з новою для них їжею за допомогою програми шкільного харчування, навчаться готувати збалансовані страви. На стінах кафетерію також можна розмістити інформацію подану в цікавому, ненав'язливому форматі щодо здорового харчування або учнівські досягнення у вирощуванні продукції до споживання або приготуванні здорової їжі.

Батьківські збори та оголошення це можливість повідомити не тільки учнів школи але й інших зацікавлених осіб про здорове харчування та активний спосіб життя.

Висновки

Спираючись на аналіз міжнародних норм та національного законодавства окремих держав, що всебічно розглядають питання права на достатнє харчування або звільнення від голоду, ми можемо окреслити деякі проблемні питання: економічні бар'єри – у світі існують держави, що не можуть забезпечити належний рівень життя через обмеженість економічних ресурсів. Тому, бідність або недостатнє забезпечення є основною перешкодою для отримання здорового харчування; відсутність ефективних механізмів забезпечення, реалізації й системи моніторингу; надзвичайні ситуації (повені, пожежі, землетруси, посуха) та воєнні конфлікти також негативно відбиваються на реалізації права на достатнє харчування.

Разом з тим, проблема доступу до достатнього харчування дітей та підлітків у шкільних закладах освіти є багатогранною і потребує комплексного підходу до її вирішення. Міжнародні договори та національне законодавство встановлюють загальні правила для реалізації даного права; можливості створення ефективної системи координації та моніторингу, а також сприяють покращенню економічної стабільності для забезпечення продовольчої безпеки у світі.

Інвестиції у шкільне харчування, із позитивним прогнозом майбутньої здорової нації, виходить далеко за межі переваг тільки здоров'я та харчування, також це доступ до освіти, розвиток громади,

забезпечення соціального захисту і розширення економічних можливостей, вплив на системи сільськогосподарського виробництва для забезпечення різноманітними та поживними продуктами харчування, сприяння укорінення звички здорового харчування протягом усього життя та вирішення проблеми охорони здоров'я, гігієни та санітарії, які впливають на добробут. Забезпечуючи краще середовище для здоров'я та життя, школи мають потенціал не лише підтримувати освіту, але й підтримувати основні заходи щодо харчування в громадах та сприяти розвитку дітей та підлітків.

Анотація

Останні роки на міжнародному і державному рівнях приділяється значна увага необхідності покращення шкільного харчування та послуг, збільшення доступності, вибору й споживання здорової їжі та напоїв у шкільних закладах освіти. Основну увагу науковців, що вивчають питання шкільного харчування присвячено стратегії покращення шкільного харчування, а також їжі, що вживають діти і підлітки поза межами школи; організації шкільного харчування; необхідності подолання проблем пов'язаних з харчуванням дітей і підлітків.

Так у статті досліджується міжнародні норми та національне законодавство окремих держав щодо програм харчування дітей та підлітків у шкільних закладах освіти щодо покращення якості їжі, її калорійності, поживності й регулярності споживання, попередження та не допущення голодування дітей під час перебування у школі та інше. Дана тема потребує додаткового дослідження враховуючи: необхідність формування у дітей і підлітків здорових харчових звичок; розробки схеми харчування побудованої на здоровій, якісній, збалансованій їжі; а також обмежену кількість досліджень з питань державних програм харчування в школах. Вивчаються національний і закордонний досвід держав щодо програм шкільного харчування, враховуючи дохід держав та джерела фінансування закладів освіти. Акцентується увага на необхідності запровадження освітніх заходів з питань здорового харчування.

Комплексний підхід із залученням ефективного нормативно-правового міжнародного і національного досвіду допоможе врегулювати питання доступу до достатнього харчування дітей та підлітків у шкільних закладах освіти.

Література

1. Dury, S., Bendjebbar, P., Hainzelin, E., Giordano, T. and Bricas, N., eds. 2019. Food Systems at risk: new trends and challenges. Rome,

- Montpellier, Brussels, FAO, CIRAD and European Commission. DOI: 10.19182/agritrop/00080
2. The State of School Feeding Worldwide 2022. URL: <https://publications.wfp.org/2022/state-of-school-feeding/> (дата звернення 24.07.2024)
 3. One in eight people are now living with obesity. URL: <https://www.who.int/news/item/01-03-2024-one-in-eight-people-are-now-living-with-obesity> (дата звернення 19.07.2024)
 4. State of School Feeding Worldwide 2022. URL: <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000147507/download/> (дата звернення 24.07.2024)
 5. Basch, C. E. Healthier students are better learners: high-quality, strategically planned, and effectively coordinated school health programs must be a fundamental mission of schools to help close the achievement gap. *Journal of School Health*. 81(10), 2011. 650–662. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2011.00640.x>
 6. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. Закон України від 23 грудня 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 19.06.2024)
 7. Свистун, Т. В., Лянна А. С. Дослідження ринку громадського харчування України на прикладі організації харчування школярів. *Економіка харчової промисловості*. Вип. 1. 2017 с. 21–24.
 8. Cohen JFW, Hecht AA, Hager ER, Turner L, Burkholder K, Schwartz MB. Strategies to Improve School Meal Consumption: A Systematic Review. *Nutrients*. 2021 Oct 7;13(10):3520. doi: 10.3390/nu13103520.
 9. Rowling, L. & Jeffreys, V. Challenges in the development and monitoring of Health Promoting Schools. *Health Education*. 100(3), 117–123. 2000. <https://doi.org/10.1108/09654280010320929>
 10. Гуліч, М., Петренко О. Проблемні питання забезпечення харчуванням дітей з особливими дієтичними потребами в закладах освіти України. *Перспективи та інновації науки*. Вип. 5 (39) 2024. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-1195-1206](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-1195-1206)
 11. Story M, Nannery MS, Schwartz MB. Schools and obesity prevention: creating school environments and policies to promote healthy eating and physical activity. *Milbank Q*. 2009 Mar;87(1):71–100. doi: 10.1111/j.1468-0009.2009.00548.x.
 12. Kohl, H. W., Craig, C. L., Lambert, E. V., Inoue, S., Alkandari, J. R., Leetongin, G., & Kahlmeier, S. The pandemic of physical inactivity: global action for public health. *The lancet*. 380(9838), 294–305. 2012. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60898-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60898-8)

13. Taylor, R. W., Farmer, V. L., Cameron, S. L. et al.. School playgrounds and physical activity policies as predictors of school and home time activity. *Int J Behav Nutr Phys Act.* 8, 38. 2011. doi:10.1186/1479–5868-8-38
14. Hirschman J, Chriqui JF. School food and nutrition policy, monitoring and evaluation in the USA. *Public Health Nutr.* 2013 Jun;16(6):982-8. doi: 10.1017/S1368980012004144
15. Klisch SA, Soule KE. Schools as Hubs of Health: A Comprehensive Supplemental Nutrition Assistance Program-Education Model for Promoting Wellness in Low-Income Communities. *Children (Basel).* 2024 Apr 27;11(5):525. doi: 10.3390/children11050525
16. Наша робота над досягненням Цілей сталого розвитку в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення 19.07.2024)
17. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 16 December 1966. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> (дата звернення 17.06.2024)
18. Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health 26 May 2004. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/43035/9241592222_eng.pdf?sequence=1 (дата звернення 19.06.2024)
19. A practical guide to developing and implementing school policy on diet and physical activity. *World Health Organization* 2010. URL: <https://applications.emro.who.int/dsaf/dsa1038.pdf> (дата звернення 28.07.2024)
20. WFP School Feeding Strategy 2020 – 2030. January 2020. URL: <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000112101/download/> (дата звернення 12.06.2024)
21. Global database on the implementation of nutrition action (GINA). URL: <https://extranet.who.int/nutrition/gina/en/about>. (дата звернення 20.07.2024)
22. School Meals Coalition. URL: <https://schoolmealscoalition.org/> (дата звернення 04.08.2024)
23. Стратегія Farm to Fork. URL: https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en (дата звернення 05.08.2024)
24. Improving nutrition of school age kids through nutrition-sensitive food system approach. 2021. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/c4b0e766-6f4b-4add-b9cb-2602170a914f/content> (дата звернення 04.08.2024)
25. Brazil's Constitution of 1988 with Amendments through 2017. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Brazil_2017.pdf (дата звернення 01.08.2024)

26. Egypt's Constitution of 2014 with Amendments through 2019. URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2019.pdf (дата звернення 01.08.2024)
27. Constitution of the Republic of Fiji, 2013. URL:<https://www.fiji.gov.fj/getattachment/a3cddc01-dc73-4823-83b8-f290672ddae0/2013-Constitution-of-The-Republic-of-Fiji.aspx> (дата звернення 01.08.2024)
28. Armenia 1995 (rev. 2015). URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015 (дата звернення 01.08.2024)
29. Belgium 1831 (rev. 2014). URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014 (дата звернення 01.08.2024)
30. Cyprus's Constitution of 1960 URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Cyprus_2013.pdf (дата звернення 01.08.2024)
31. Panama's Constitution of 1972. URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Panama_2004.pdf (дата звернення 01.08.2024)
32. Switzerland's Constitution of 1999. URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014.pdf (дата звернення 01.08.2024)
33. Japan's Constitution of 1946 URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Japan_1946.pdf (дата звернення 02.08.204)
34. Bangladesh's Constitution of 1972, Reinstated in 1986, URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014.pdf (дата звернення 01.08.2024)
35. Ireland's Constitution of 1937. URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2019.pdf (дата звернення 01.08.2024)
36. Papua New Guinea's Constitution of 1975. URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Papua_New_Guinea_2016.pdf (дата звернення 01.08.2024)
37. Sri Lanka's Constitution of 1978 URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Sri_Lanka_2015.pdf (дата звернення 01.08.2024)
38. Afghanistan's Constitution of 2004. URL:https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004.pdf (дата звернення 01.08.2024)
39. Austria's Constitution of 1920, Reinstated in 1945, with Amendments through 2013. URL:

- https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2013.pdf (дата звернення 01.08.2024)
40. Estonia's Constitution of 1992 with Amendments through 2015. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia_2015.pdf (дата звернення 02.08.2024)
41. France's Constitution of 1958. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008.pdf (дата звернення 01.08.2024)
42. Конституція України 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 01.08.2024)
43. Розпорядження КМУ від 27 жовтня 2023 р. № 990-р. Про схвалення Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2024 роках. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/proskhvalennia-strategii-reformuvannia-systemy-shkilnoho-kharchuvannia-na-period-do-2027-roku-ta-t271023> (дата звернення 01.08.2024)
44. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. Указ Президента України 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення 02.08.2024)
45. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. Закон України від 23 грудня 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.08.2024)
46. Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку від 24 березня 2021 р. № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.08.2024)
47. Benenden school. Provision for pupils with religious, dietary, language and cultural needs. 2023. URL: <https://www.benenden.school/wp-content/uploads/2023/09/Provision-for-Pupils-with-Religious-Dietary-Language-and-Cultural-Needs-1.pdf>. (дата звернення 24.01.2024)
48. World food programme. State of school feeding worldwide 2020. February 2021. URL: <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000123923/download/>. (дата звернення 12.03.2024).
49. School food and nutrition. 22 June 2021. URL: <https://www.fao.org/school-food/news/detail-events/en/c/1412901/>. (дата звернення 04.08.2024).
50. Guidance School food standards practical guide. 7 February 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/school-food-standards->

- resources-for-schools/school-food-standards-practical-guide (дата звернення 02.08.2024)
51. Free school meals. Guidance for local authorities, maintained schools, academies and free schools. March 2024. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65fdad5965ca2f00117da947/Free_school_meals.pdf (дата звернення 20.07.2024)
52. L'educazione alimentare a scuola. URL: <https://scuola.psbconsulting.it/educazione-alimentare-a-scuola/steschiavone-ss/> (дата звернення 20.07.2024)
53. Dieta Mediterranea. URL: <https://www.unesco.it/it/iniziative-dellunesco/patrimonio-culturale-immateriale/dieta-mediterranea/> (дата звернення 22.07.2024)
54. Giuseppe Valditara / «Educazione alimentare a scuola fondamentale per crescita sana». 2 Maggio 2023. URL: <https://www.ilsussidiario.net/news/giuseppe-valditara-educazione-alimentare-a-scuola-fondamentale-per-crescita-sana/2530394/> (дата звернення 27.07.2024)
55. Cantine scolaire à l'école primaire (maternelle et élémentaire). URL: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F24570> (дата звернення 20.07.2024)
56. La cantine scolaire. URL: <https://www.paris.fr/pages/la-cantine-2074> (дата звернення 20.07.2024)
57. School lunch debt statistics. January 9, 2024. URL: <https://educationdata.org/school-lunch-debt>. (дата звернення 21.07.2024)
58. Position paper 2024. URL: <https://schoolnutrition.org/resource/2024-position-paper/>. (дата звернення 20.07.2024)
59. The history and institution of the Kyushoku School Lunch. URL: <https://educationinjapan.wordpress.com/student-life-in-japan/kyushoku-the-school-lunch/> (дата звернення 05.08.2024)
60. The history and institution of the Kyushoku School Lunch. URL: <https://educationinjapan.wordpress.com/student-life-in-japan/kyushoku-the-school-lunch/> (дата звернення 03.08.2024)
61. Про внесення змін до Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2023 р. № 549. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.07.2024)
62. Олена Зеленська: Нам потрібно вдвічі більше працювати над реформою шкільного харчування, щоб компенсувати вкрадений війною рік. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/olena-zelenska-mayemo->

pracyuvati-nad-reformoyu-shkilnogo-har-81069 (дата звернення
04.08.2024)

63. Всесвітня продовольча програма ООН розширює підтримку програми шкільного харчування в Україні. 16 листопада 2023 р. URL: <https://mon.gov.ua/news/vsesvitnya-prodovolcha-programa-oon-rozshiryue-pidtrimku-programi-shkilnogo-kharchuvannya-v-ukraini> (дата звернення 04.08.2024)

64. What to Know about India's Mid-Day Meal Scheme. URL: <https://borgenproject.org/indias-mid-day-meal-scheme/> (дата звернення 03.08.2024)

Information about the authors:

Filianina Liudmyla Anatoliivna,

<https://orcid.org/0000-0002-8805-5510>

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Law
University of Customs and Finance
2/4, Volodymyra Vernadskoho str., Dnipro, 39001, Ukraine

Labenska Liliia Leonidivna,

<https://orcid.org/0000-0003-2936-2024>

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Law
University of Customs and Finance
2/4, Volodymyra Vernadskoho str., Dnipro, 39001, Ukraine